

שער שני

סנהדרין עכשיו

"המשפטים הם קודש קדשים בישראל, על כן הסמיכה, שהיא נושאת שם אלהים עליה, היא כל כך נחוצה לנו, והיא כל כך אופית לתוכן לאומנו"

(אורות דף כא)

התקווה לשיבת המשפט האלוהי במלוא תפארתו להנהגת עמנו, צריכה לעמוד בעומק ליבנו. הופעת שם ה' על מדינתנו, לא תושלם בלא כינון המשפט העברי. עם זאת, תקווה זו תלויה באתגר אשר איננו פשוט כלל – חידוש הסמיכה.

בשלושת המאמרים שבשער זה, נעמיק בחשיבות הקמת הסנהדרין בימינו, ובצדדים ההלכתיים הנוגעים לכך.

משפט התורה בימינו

רה"י הרב שלמה שושן

דבר בעתו מה טוב. ניגשים אנו להתעסק בענייני סנהדרין, כאשר מדינת ישראל הולכת וקרבה לשבעים שנותיה. במספר שבעים ישנו ביטוי של שלמות, כך, שואפים אנו לשלמותה של המדינה. על מנת להגיע לשלמות זו, מחויבים אנו להוביל לכך.

גדולי ישראל בדורות האחרונים התעסקו רבות בשאלות הכלל והמדינה. ביניהם, ה"ציץ אליעזר", כתב ספר שלם על כך - "הלכות מדינה", ומדגיש שם בפתיחתו, כי בעומדנו בתקופה בה מתקוממת מדינת ישראל אסור לנו לעמוד מנגד. מחויבים אנו לדחוף ולהוביל את הנהגת המדינה ככל הניתן, באופן שתונהג בדרך התורה. אף הרב הרצוג העמיק רבות בבירורים, כיצד לקיים מדינה על פי דרך התורה. הרב הרצוג עסק גם בבירורים שבנושאים בהם קיימים מעט מקורות מפורטים, שהרי ממלכויות ישראל, הן מתקופת החשמונאים והן מתקופת הבית הראשון אין בידינו עדויות. בגלות גדולי ישראל עסקו בעיקר בפרטים, ולא בנושאים הכלליים והמהותיים ביותר של הנהגת הכלל בארץ - מאחר והדבר עוד לא היה שייך.

מחויבים אנו ליקח אחריות זו, אוהבים אנו את ישראל אחינו, ואבוי אם נפקיר את השטח הישראלי המרכזי הלזה רק למי שאיננו פועל בדרך התורה. בזכות נטילת אחריות זו, ועיסוקם של גדולי ישראל בעניינים אלו, אכן נקבעו אלמנטים תורניים בחוקי המדינה: בתי דין, חוקי קידושין וגירושין על פי תורה, חוק השבות, ואף בצבא המצב התורני מתקדם. יש להודות לה' ולשליחיו על ההישגים, כמוזן להתפלל על העתיד, ולקחת אחריות. לו גדולי ישראל מתעסקים היו בכך לפני הקמת המדינה בצורה מספקת יותר, שמא

המצב היום היה שונה. זעק על כך גדול ישראל כבר לפני כמאה וחמישים שנה, הרב יהודה חי אלקלעי, אך לצערנו הוא היה קול קורא במדבה. במאמרים הקרובים, ישנו ניסיון להשתתף באחריות גדולה זו, ולברר את נושא הסנהדרין: כיצד להקים הנהגת מדינה על פי התורה.

תורה ושכל

ישנם שחפצים לבדל בין התורה למדינה, בטענה שיש לנהל את חיינו המדיניים על פי השכל האנושי. אנחנו, לעומתם, מתייחסים לעם ישראל כעם קדוש בו השכינה שורה, ממילא מציאותו ותפקידו אינם נגזרים מן השכל בלבד. השכל הינו כלי לחלק אלוקי הקיים בנו. לכן, משפטינו ותורתנו הינם ממקור אחר לגמרי, עליון.

הרא"ש באחת מתשובותיו, מתייחס לסוגיא. בתשובתו הוא מבהיר כי אין לתת לפילוסופיא ולשכל האנושי להשפיע על התורה שמקורה מהקבלה. אכן, הרבה פעמים אנחנו מביאים חיזוק מהשכל האנושי, אך הבסיס הוא לעולם האמון המלא בתורה. לא תמיד הכל כתוב במפורש בתורה, ולכן צריך להתאמץ ולחפש בהיקף ובעיון, לאור השאלות המתחדשות עם הזמן. הרא"ש מבטא כאן את הקושי שחוו מי מהרבנים בדורות האחרונים, כי אין מענה בתורה לחוקי המדינה. האמת, שאין זה כך כלל ועיקר. חובתנו להתאמץ ולגלות בתורה פנים כהלכה שעד כה היו חבויים, "הפוך בה והפוך בה דכולה בה". כך, הרא"ש מתבטא בסוגיא בחריפות שאיננה מותירה כל מקום לספק:

ועל שכתבת מגזרת השכל וגזרת הדת, מה אשיב על זה? לא תהא תורה שלנו כשיחה בטלה שלכם, חכמת הגיונכם, אשר הרחיקו כל חכמי הדת נביא ממנה, אות או מופת, לחייב ולזכות ולאסור ולהתיר. והלא חוצבי מקורה לא האמינו במשה, ובמשפטים ובחוקים צדיקים אשר נתנו על ידו, בכתב

ובקבלה. ואיך שואבי מימיה יביאו ראייה מהם לחקים ומשפטים של משה רבינו עליו השלום, ולפסוק דינין במשלים שהורגלו בהם בחכמת הגיונם? האף אין זאת, וכי בימי ובמקומי יפסקו הדינים על פי המשלים? תהילה לאל בעודי חי עוד יש תורה בישראל, להביא ראייה מהמשנה וגמרא בבליה וירושלמית, ולא יצטרכו להביא משלים לפסקי הדינים. כי חכמת הפילוסופיא וחכמת התורה והמשפטים אינן על דרך אחת. כי חכמת התורה היא קבלה למשה מסיני, והחכם ידרוש בה במדות שנתנה לידרש בהם, ומדמה מילתא למילתא; אף על פי שאין הדברים נמשכים אחר חכמת הטבע, אנו הולכין על פי הקבלה. אבל חכמת הפילוסופיא היא טבעית, וחכמים גדולים היו והעמידו כל דבר על טבעו, ומרוב חכמתם העמיקו שחתו והוצרכו לכפור בתורת משה, לפי שאין כל התורה טבעית, אלא קבלה. ועל זה נאמר: תמים תהיה עם ה' וגו'; כלומר: אפילו יצא לך הדבר חוץ מן הטבע, אל תהרהר על הקבלה, אלא בתמימות התהלך לפניו. לכן אין להביא ראייה מדבריהם, לעשות אות ומופת וגזרות ומשלים על משפטי ה' הישרים. ועל זה אמר החכם: כל באיה לא ישובון, רוצה לומר: כל הבא ונכנס מתחלה בחכמה זו, לא יוכל לצאת ממנה להכנס בלבו חכמת התורה, כי לא יוכל לשוב מחכמה טבעית שהורגל בה, כי לבו תמיד נמשך אחריה. ומחמת זה לא ישיג לעמוד על חכמת התורה, שהיא ארחות חיים, כי יהיה לבו תמיד על חכמת הטבע, ותעלה ברוחו להשוות שתי החכמות יחד, ולהביא ראייה מזו לזו, ומתוך זה יעות המשפט; כי שני הפכים הם, צרות זו לזו, ולא ישכנו במקום אחד.

(שו"ת הרא"ש כלל נה סימן ט)

יסוד התורה הוא היסוד האלוקי, וידיעה זו מוכרחה להקדים את העיסוק והדיון בתוכנה של תורה. זהו המשותף לכל יושבי בתי המדרשיות, התורה היא מסיני. אין זה מונע את האפשרות לחשיבה ובידורים בתורה, כל בירור וכל שאלה הינם לגיטימיים. יש לשמוע את כל הצדדים בכל מחלוקת, שהרי חכמים כבר הקפידו להתחיל בשמיעת דעת הקטן בבית הדין, כך שלא יתבייש לאמרה מחמת הגדולים ממנו. עם זאת, אין כל מקום לכך שיאמר

האדם שאיננו מקבל דבר מהתורה, התורה איננה בגובה עינינו.

אין בכך מניעה של היצירה. ביהדות יש אינסוף בירורים, יותר מכל דת אחרת. אדרבה, התורה היא כוח אלוקי עצום שניתן לנו לברר וליצור בו. זהו הכוח שניתן לחכמי ישראל. אך לעולם יש לזכור - רצון ה' הוא היסוד לכל עניינינו בעולם, ואותו יש לברר, רק למענו הננו קיימים. ממילא, אף אם הטבעיות נוגדת את התורה - לעולם נלך בדרך התורה, כדברי הרא"ש. הדוגמא המובהקת לכך הינו תנורו של עכנאי, שם המציאות הוכיחה כדעה ההפוכה מזדעת רוב החכמים, ובכל זאת ההלכה נפסקה כמותם, כדרך התורה, שהלכה כרוב.

כך מחנכים אנו את ילדינו. ראשית כל הילד מתמלא באמונה וחכמת ה', כך שיהיה דבוק כל כולו בתורה, ותבוסס בו ההבנה שהתורה היא השורש להכל. לאחר מכן, על מנת שיהיו בידו הכלים להופיע את התורה בשלמות גדולה יותר, הרי שילמד את שבע חכמות העולם. זאת כפי דעת הרמב"ם והגר"א הידועים, הרואים בחכמת הטבע כלי המאפשר הבנה טובה יותר של התורה, אך לא הבסיס לה. התורה היא אלוקית, נשקפת על גבינו, לעומתה ההגיון הינו חלק ממדרגת חיינו. הרא"ש איננו מתכחש לכך שבאומות ישנם חכמים גדולים. "חכמה בגויים תאמין", ובכל זאת התורה הינה מעל הכל, אלוקית, מועברת בקבלה מסיני.

אור החיים הקדוש מתייחס לנושא זה בפירושו לתורה, כשמעמיק ביחסה של התורה ליתרו:

וראיתי לתת לב איך זכה יתרו שתכתב על ידו פרשה זו, והן אמת כי הוא כבד משה עבד ה' והנה שכרו שכבדו ה', אלא היה ה' יכול עשות לו דרך כבוד אחר לא בדרך זה שיראה חס ושלום כפחות ידיעה בעם ה' עד שבא כהן מדין והשכילם:

ונראה כי טעם הדבר הוא להראות ה' את בני ישראל הדור ההוא וכל דור ודור

כי יש באומות גדולים בהבנה ובהשכלה, וצא ולמד מהשכלת יתרו בעצתו ואופן סדר בני אדם אשר בחר כי יש באומות מכירים דברים המאושרים, והכונה בזה כי לא באה הבחירה בישראל לצד שיש בהם השכלה והכרה יותר מכל האומות, וזה לך האות השכלת יתרו. הא למדת כי לא מרוב חכמת ישראל והשכלתם בחר ה' בהם אלא לחסד עליון ולאהבת האבות. ויותר יערב לחיך טעם זה למאן דאמר (זבחים קט"ז א) 'יתרו קודם מתן תורה בא כי נתחכם ה' על זה קודם מתן תורה לומר שהגם שיש באומות יותר חכמים מישראל אף על פי כן אותנו הביא ה' אליו ובחר בנו, ועל זה בפרט עלינו לשבח לאשר בחר בנו מצד חסדיו.

(אור החיים שמות פרק יח פסוק כא)

יש שמשתדלים להראות ייחודם של ישראל בחכמתם ובמידותיהם, אך הזו הסיבה לבחירת ה' בישראל? ה' בחר בנו על מנת לבצע תפקיד עליון, מצד זה מעלתנו, ולא מצידנו כלל. אולי בסופו של דבר ישנם בישראל חכמים יותר מהאומות, אך זו רק תוצאה שנובעת מבחירת ה' בנו, ולא הסיבה לה. כך הסביר הרצ"ה קוק זצ"ל: "אשר בחר בנו מכל העמים" - הבחירה היא עצמאית, עוד לפני התורה, והיא היא שמולידה ומביאה את "ונתן לנו את תורתו". מסיבה זו, אנו נדרשים דווקא לענווה מול האומות. מקור התורה וקדושת ישראל היא מצד בחירת ה'. המהר"ל ב"נצח ישראל" מסביר זאת יותר לעומק. הוא מעמיק ומסביר כי הקב"ה כבר בבריאה יצר נשמה ישראלית מיוחדת ואלוקית. עם ישראל הוא עם שעניינו להיות עם אלוקי.

השכל הוא כלי לברר את רצון ה' וחוקי התורה. "והגית בה יומם ולילה" - אמנם התורה אלוקית, אך אלוקיים גם אנחנו, ולכן יש בידינו יכולת להיות שותפים בהופעת התורה בעולם. יש בנו הכוח להמשיך לברר את התורה ולהוציאה מהכוח אל הפועל. זהו הפער בין התורה שבכתב לתורה שבעל פה. זהו מקומה של הסנהדרין. תפקידה של הסנהדרין, איננו מתמקד רק בניהול וסידור החיים, אלא בעיקר בפירוש התורה והתייחסות לדברים שלא

נאמרו במפורש מסיני. הסנהדרין ממשיכים בהופעת התורה, מכוח העובדה שעם ישראל הוא עם קדוש, והם נציגיו. מכוח זה רוח אלוקים שורה עליהם, והם ממשיכים את הופעת התורה בחיים. הופעת התורה החלה במעמד הר סיני, והמשיכה על ידי הסנהדרין. שכלם היה הכלי, והמסורת והמידות שניתנו מסיני הנחו אותם וקבעו את הגבולות.

קדושה וחכמה בסנהדרין

הבנתנו, בדבר כוח פרשנות התורה של הסנהדרין, הנובע מהיותם נציגים של קדושת כלל ישראל, עומדת בבסיס דברי הרמב"ם:

בית דין גדול שדרשו באחת מן המדות כפי מה שנראה בעיניהם שהדין כך ודנו דין, ועמד אחריהם ב"ד אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה בעיניו, שנאמר אל השופט אשר יהיה בימים ההם אינך חייב ללכת אלא אחר בית דין שבדורך.

(רמב"ם הלכות מומרים פרק ב הלכה א)

הרמב"ם אינו מתנה את יכולת בית הדין לחלוק על קודמו בהבנת התורה, בכך שהינם גדולים בחכמה ובמניין, ועל כך תמה הרידב"ז. הוא מתרץ תירוץ יסודי המגדיר את שני תפקידי בית הדין:

ב"ד הגדול שדרשו וכו'. משמע מדברי רבינו אפילו שאין בית דין השני גדול מן הראשון בחכמה ובמנין. והא תנן סתמא במשנת עדיות אין ב"ד יכולין לבטל דברי ב"ד חבירו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין. ויש לומר דהך מתני' מפרש רבינו בתקנות וגזירות אבל בדין מן הדינים שלמדו אותן באחת מהמדות יכול לבטל דאי לא תימא הכי, במה יתקיים קרא דאל השופט אשר יהיה בימים ההם? והכי משמע לישנא דלבטל דברי ב"ד חבירו, דבתקנות וגזירות שייך לשון בטול ודוק:

(רדב"ז הלכות מומרים פרק ב הלכה א)

תפקידה הראשון של הסנהדרין הוא המשכיות התורה, בירורה ופרשנותה, מתוך התמודדות עם דברים המתחדשים בעולם. הסנהדרין מייצגים את כלל ישראל, דיינים מכל שבט ושבט היו בסנהדרין, וזה כוחם, הכלליות. היכולת לברר בתורה איננו נובע מן השכל הרב שיש לחכמי הסנהדרין, אלא מכך ששכלם מגלה כוח סגולי מיוחד שנמצא בכלל ישראל, ולכן רק הסנהדרין יכולים לכך. גם אדם מאוד חכם, לא יוכל לחלוק על הסנהדרין. החכמה היא רק כלי, אך לא התוכן או המנוע. כוח בירור התורה נובע מכך שהסנהדרין מבטאים את הקדושה של כלל ישראל.

תפקידה השני של הסנהדרין, הוא הנהגת העם בתקנות וגזרות, אשר צורכם עולה מתוך החיים. תקנות אינם פרשנות של התורה, אלא צורך לגדור גדרים. הן שייכות יותר לצורכי החיים ופחות להתפתחות התורה עצמה. כוח הסנהדרין לתקנם, מגיע יותר מכח חכמתם בהבנת המציאות, מאשר מסגולת קדושת ישראל. ממילא, סנהדרין שירצו לשנות תקנות קודמיהם, יהיו זקוקים להתבוננות יותר גדולה וחכמה על המציאות - "גדולים בחכמה ובמניין".

יוצא אם כן, כי בסנהדרין ישנם שני כוחות מרכזיים: קדושה וחכמה. כוח החכמה של הסנהדרין, מתגלה בשיאו בתקנות ובגזרות בלבד. כל עניינם הינו הבנת המציאות והנהגתה בתבונה. השאלה הנשאלת כאשר גזרה נגזרת הינה - מה הדבר הנכון והחכם לעשות במציאות. הסגולה בתפקיד זה של הסנהדרין, הינה שולית אל החכמה. על אף שהסגולה קיימת תמיד באותה המידה, החכמה בהחלט משתנה לדור ודור, ולכן, "אין ב"ד יכולין לבטל דברי ב"ד חבירו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין". כוח הקדושה של ישראל מתגלה בשיאו בפרשנות התורה על ידי הסנהדרין. הוראת חז"ל על פי התורה - "אין לך אלא שופט שבימך", מגלה שפרשנות התורה נובעת מהקדושה של כלל ישראל, והקדושה קיימת תמיד. בפרשנות זו, השכל אמנם נמצא, אך רק ככלי לעומת

הקדושה שהיא העיקר, וכפי שהגדרנו.

מן העמקה זו בדברי הרמב"ם, למדים אנו, כי מרכזיותה של הסנהדרין, בכך שממשיכה התגלות תורה שבעל פה של האומה, נובעת דווקא מן הקדושה הישראלית, הנצחית.

סמיכה בזמן הזה

הרב אהרן אהרון ברוכי

זכה עם ישראל לחזור לירושלים ולהר, אך אל הבית עוד לא שב, ואף לא לכינונה של הסנהדרין. מגמתנו איננה רק לבנות העיר, אלא לבנותה בכל משמעויותיה הפנימיות. סוגיית סמיכת הזקנים יש בה היקף עצום, ולכן נראה מקורות מנושאים רבים לכך. כשיש לנו סנהדרין אז התורה מופיעה בגדולתה, וכשאינן לנו - הרי שהעיקר חסר מן הספר. סנהדרין הינה היסוד לכל קיום התורה ומצוותיה בגדלות המתאימה לה.

כשהרב יסד את בית הדין הגדול בירושלים הוא כותב ברגש:

בתחילה אני רוצה להצהיר, שאנו ניגשים היום להתעסק בדבר היותר מקודש שבחלקי הבניין של האומה. ואנו מרגישים את עצמנו מלאים בתחושת רוממות הנפש להודות לד' שהחיינו והגיענו לזמן הזה להתחיל בסידור של ייסוד המשפט הקדוש שלנו על אדמת קודשנו.

ובכן רבותי, הננו ניגשים לבניין המקודש הזה, לבנות את אולם המשפט לבית ישראל בארץ ישראל, כדבר ה' ומשפטיו עם ישראל ...

בבניין האומה בשלמותה, מוכרח שהרוח המשפטי לכלל האומה יהיה מרוכז ויהיה ניכר בחטיבה של קדושה אלוהית, כערך קדושת המקום של "בית המקדש". נסמכה פרשת המשפטים לפרשה של "ואם מזבח אבנים תעשה לי ... ובאה על זה קבלה, "מכאן שסנהדרין יושבין אצל המזבח". וייסוד יציקת הרוח העובר בכל פרטי המשפט, לקוח מהצדק האלוהי בעולם.... המקום המרכזי את רעיון הקדושה האלוהית ואת הריכוז המשפטי גם יחד זהו הר בית ה', אשר נכון יהיה בראש ההרים, "ונישא מגבעות, ונהרו אליו כל הגוים, והלכו עמים רבים, ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלוהי יעקב,